

INSTRUMENTALNA MUZIKA UZ POGREB U NASELJIMA OKO REKE DUNAV

NIKOLAJ KAUFMAN
Institut za folklor pri BAN, Sofija

Sviranje uz smrt i pogreb nalazimo danas samo u Dobruđzi, u severoistočnoj Bugarskoj. Izvodi se na *kavalima* (dugačkim ovčarskim frulama) ili na *dopovima* (vrsti duduka), rede na drugim instrumentima - i to u kući preminuloga, kada iznosc umrloga iz kuće i na putu do groblja. Autor potanje izlaže i obrazlaže četiri primera takve svirke. Smatra da je u prošlosti sviranje na narodnim instrumentima uz pogreb bilo karakteristično za čitavu severnu Bugarsku.

U naše dane učešće instrumentalne muzike uz pogreb može se u Bugarskoj posmatrati skoro svugde - duvački orkestri prate pogrebnu povorku do groblja. Ova se praksa verovatno prihvata kasno posle oslobođenja od Turaka, kada se uvode vojni duvački orkestri (takozvana "muzika") i naročito posle stvaranja takvih civilnih orkestara u mnogim gradovima i selima.

Kod balkanskih naroda sada sviranje uz pogreb i smrt nalazimo samo kod Rumuna i Bugara. Verovatno će dublja i obuhvatnija istraživanja dati bolje rezultate u pogledu proučavanja učešća instrumentalne muzike za vreme sahrane.

Prilikom proučavanja uspostavilo se da u Bugarskoj nalazimo oplakivanja uz smrt, svadbu, kada mladić ide u vojsku, oplakivanje vlastite nesrećne sudbine ili sudbine bliskog živog čoveka, oplakivanje Germana u kukerskim igrama, parodijska oplakivanja. Instrumentalna muzika prati pre svega prvu navedenu vrstu - oplakivanje uz smrt.

Danas sviranje uz smrt i pogreb nalazimo samo u Dobruđzi, ali je u prošlosti verovatno ono bilo mnogo šire zastupano. O tome govore i narodne pesme i naročito pesme za Uskrsno kolo koje očigledno ima karakter uspomene na

pokojnika. Devojka koja umire, najčešće sa imenom Vida, moli svoju majku nakon njene smrti da pozove dva momka, dvojicu kavaladžija (kaval je duga ovčarska frula) da sviraju na njenom grobu. Ponekad sviraju i gajde.

U citiranim pesmama onaj ko umire je mladi čovek. Njegova je želja da mu na smrti sviraju kavaladžije, violinisti, gajdaši. Njegova sahrana treba da podseća na svadbu, koju nije doživio, čak treba da su prisutni i atributi svadbe, naprimer drvce.

Primeri koje navodimo su iz različitih mesta, ali prevladaju oni iz severne Bugarske - od naselja u Staroj planini do sela na bregovima Dunava. Očigledno je da je sviranje na narodnim instrumentima uz smrt karakteristično za stanovništvo severne Bugarske.

U selu Babuk u okolini Silistrije na sahrani mladih ljudi, najčešće nevenčanih svirali su do dva kavaladžija. Ako su mesni svirači bili zauzeti, zvali su svirače iz sela Alfatar. Svirali su u kući umrlog, pored sanduka, na putu do crkve, na groblju, kad spuštaju sanduk. Na povratku sa groblja niti se svira, niti se nariče. Sve nam je to ispričao svirač Bogdan Kocev. Po njegovom mišljenju "melodija kavala koja se svira uz smrt stara je, liči na plač", "glas (melodija) kavala koja se svira za smrt je samo jedan". On smatra da je "melodija za smrt preuzeta od žena pevačica koje nariču za smrt, melodija kavala koja se svira uz smrt poreklom je od naričanja. Opet prema njemu melodija uz smrt koja se svira u selu Babuk različita je od melodija sa istom funkcijom koje se sviraju u obližnjim selima - Alekovu, Pop Kraljevu, Ajedemiru, Alfataru. Dva momka sviraju na kavalu na "jedan glas". Kao što smo rekli informant tvrdi da je melodija za smrt jedna, jedina. Ona zaista ima osobine naričanja i to melodije koja više liči na rečitativ nego na lagane melodije pesama.

Vidi u prilogu notni primer br. 1 - svira na kavalu Bogdan Kocev, rođen 1915.g. u selu Babuk, Silistrija.

Octava se za oplakivanje neobični oblik - dvodelni, drugi deo je u novom tonalitetu. Skoro ceo prvi deo izgrađen je u d tonalitetu. Kratki prelazi do II i III stepena ne kvare monotoniju napeva. Kratki "nagoveštaj" dva podbazična tona h i cis također ne kvare izofoni rečitativ na bazi d. Očigledna je bliskost sa oplakivanjem koje podseća na rečitativ žene sa ograničenim uzrastom glasovnih mogućnosti. Kratke nacepane fraze isto dokazuju ovu pretpostavku. Bogata instrumentalna ornamentacija ne menja utisak, slušalac shvata rečitativni tužbalički karakter melodije. Čak i skokovi na kraju nekih redova do tonova neodređene visine, a na kraju prvog dela do fis liče na oplakivanje uz pogreb, a više na oplakivanje uz daću na grobu davno preminulog pokojnika. Trihord u duru u kome se odvija oplakivanje u prvom delu sreće se često u oplakivanjima iz Severo-istočne Bugarske.

Prelaz prema drugom delu tonalitetom koji odstoji u razmaku od čiste kvinte od tonaliteta prvog dela ostvaruje se prelazom u mol - (fis1), a1, h, c2, a1. Ceo drugi deo izgrađen je na bazi a1 - trihorda u duru sa kratkim prebegama do dva podbazična tona fis, rede gis. Ovaj deo na početku nosi sva obeležja pesme i zvuči svetlije. Ali se postepeno pretvara u muzički materijal prvog dela prenet na čistu kvintu. Ipak drugi deo zvuči napetije, dramatičnije. Promena je izazvana rastom

napetosti pogrebnog naricanja. (Značajna osobina je podudaranje sviranja kavaldžija sa naricanjem žena - ove dve radnje vrše se istovremeno, ali ne koriste istu melodiju. Verovatno se ostvaruje neka koordinacija tonaliteta kod nekih talentovanih narikača.) Drugi deo se ponavlja više puta. Prvi deo više ne nastupa. On služi samo kao predigra. I uz pu i tokom spuštanja u raku sviraju istu melodiju, ali mnogo glasnije.

Najčruveniji po svom "sviranju uz smrt" u Dobrudži bili su kavaldžije Georgi K. Hadžijski i Georgi Z. Kostov iz sela Alekovo u okolini Tervela. 1968. g. zapisao sam od njih zajedničko izvođenje "sviranja uz smrt". 1975. godinu za vreme nove posete u selu Alekovu zapisao sam sviranje Georgija Kostova. Po njegovom mišljenju ranije su "na smrt" svirali dvoje svirača, ponekad i jedan. Georgi svira na sahranama od 1926.g. ljudima različitog uzrasta. "Nisam vratio nikoga, svirali smo i bakama od devedeset godina". Kao svirači na sahranama obilazili su veći rajon - Alfatar, Kutlovicu, Tervel, ? Cestemenski, Zlatarski, Zulovo, Mežden, Levski itd. U pomenutim selima bilo je i drugih kavaldžija, ali svako "uz smrt ne svira".

I svirači iz Alekova sviraju u kući, na putu i na groblju, za vreme spuštanja pokojnika u raku. Kod kuće sviraju dok žene nariču. "Žene se zaustave da plaču, slušaju nas, pa opet počinju naričati." A kavaldžije sviraju skoro bez predaha. Čim izadu napolje, sviraju još glasnije.

Kostov smatra da postoje tri vrste "sviranja uz smrt". Najstarija vrsta izvodi se kod kuće. Vidi nomu primer br. 2 - izvodi na kavalu Georgi Z. Kostov, rođen 1908. godine u selu Alekovu, dobričkog rajona.

Skokovi na kraju fraza, shodni su onim iz sela Babuka, ovde su dovoljno jasno ocrtni i vcoma se podudaraju sa oplakivanjem žena. Uvek su u razmaku čiste kvarte iznad tonaliteta.

Informant tvrdi da "ne postoji pesma sa takvom melodijom". "Ona je najtužnija. Ljudi je najviše vole, svira se kod kuće". Ona je u nižem registru (najnižem - kaba) kavalu. Može se svirati sasvim tiho. Ako se uporedi sa melodijom iz sela Babuka, ova ne moduliše u novi tonalitet. Raznolikost se postiže čestim zamenama očekivanog tonaliteta h1 sa d2. Ovo daje melodiji karakter dura i po nekim melodijskim postupcima donekle je izjednačuje sa melodijom iz sela Babuk. Sviranje uz smrt iz Alekova melodijski je raznovrsnije od onog u selu Babuk i bliže je melodijama pesama. I uprkos tvrdnji informanata da "nema pesme sa takvom melodijom", možemo naći tragove sličnosti sa širokopoznatom laganom pesmom iz Trakije "Turčin je robinje terao".

Sličnost može biti slučajna, ali ona pokazuje da sviranje uz smrt vodi poreklo iz pesme ili što više, pokazuje da je bliže melodici pesama nego naricanja. Po tome se razlikuje i od melodije iz sela Babuk, koja je očigledno bliža rečitativu naricanja.

Kada "izvode smrt" iz kuće, sviraju istu melodiju ali u visokom registru i u novom tonalitetu.

Posljednjih godina počeli su svirati i na drugi način. Prema Kostovu ovo novo sviranje uz smrt "nije toliko tužno". Notni primer br. 3 - izvodi na kavalu Georgi Z. Kostov, rođen 1908. g. u selu Alekovu, Dobrič.

Ovaj zaključak očigledno je subjektivan i više se bazira na činjenici da starija melodija kod svih izaziva asocijaciju sa pogrebnim ritualom. Nova melodija još nije sasvim prihvaćena kao signal za smrt. Ali po svojim muzičkim kvalitetima ona je bogatija, emocionalnija, savršenija. Sasvim je uočljiva njena pripadnost pesmama naricanjima iz severoistočne Bugarske.

Evo kako je postala ova melodija. "Ova je pesma Stanke Koleve. Njen muž umro je pre 7-8 godina. Čuli smo od nje naricanje sa ovom melodijom. Zapamtili smo ga i svirali smo ga uz smrt. Pošli smo jednom da sviramo u selo Nova Kamena na smrt predsednika opštine. Tamo je bila i Stanka Koleva. Zasvirali smo njenu tužbalicu i ona je počela da nariče zajedno sa nama - oplakivala je predsednika".

Iz gore navedene informacije saznajemo kakav je bio način na koji kavalđžije Dobrudže uče sviranje uz smrt. Prolazi vreme, izvor se zaboravlja i tada već kažu da "nema pesme sa takvom melodijom".

U Severnoj Dobrudži također su sahranjivali preminule uz specijalnu instrumentalnu melodiju, ali izvodili su je na instrumentu dop (vrsta velikog duduka). Žitelji koji su se iz Severne preselili u južnu Dobrudžu na početku 40-ih godina nastavljaju ovu tradiciju i sahranjuju svoje pokojnike sa istom melodijom, ali u većini slučajeva sviranom na kavalima. U selu Poljana u okolini Silistrije žive doseljenici iz sela Lipnice, Severna Dobrudža. Tamo je svirač na dopu pratio povorku do groblja, stajao je "ispred smrti". Informant Stojan Nikolov, rođen u Lipnici 1921.g. tvrdi da su u njegovom selu svirali samo na smrti mladih ljudi, najčešće nevenčanih, ređe venčanih, ali obavezno mladih. U tom smislu verovatno da je sviranje "bakama od 90 godina" u selu Alekovu kasna etapa u razvoju tradicije.

Dok sveštenik čita, svirač ne svira.

Stojan Nikolov je slušao sviranje uz smrt u svim obližnjim selima oko sela Lipnice - u Klnije, Garvanu, Isekjoj, Kujdžuku, Almaliji i drugima. Svako selo ima svoje svirače koji izvode ove melodije. Nikolov smatra da su ranije svi svirali istu melodiju. I u naše dane doseljenici iz sjeverne Dobrudže u selima Sitovo i Ajdemir sviraju istu melodiju ali ne na dopu nego na kavalu.

Nikolov svira melodiju na dopu kako se ona svirala kada je povorka kretala prema groblju. Notni primer br. 4 - svira na dopu Stojan I. Nikolov, rođen 1921.g. u selu Lipnica (severna Dobrudža), doseljen u selo Poljana, okolina Silistrije.

Melodija je bogato ornamentovana, u dva dela, sa drugim delom u visokom registru, slična sa melodijom iz sela Babuk, ali bez prebacivanja kvinte na prvi deo. Promena se ostvaruje zbog promene registra i pojave dopunske sekste u početku drugog dela, od povećane napetosti. Kao i u selu Babuk instrumentalista prati napetost oplakivanja, traži sinhron sa instrumentalnom pranjom menjajući registar, menjajući sklad.

Ako uporedimo gore navedene primere sviranja uz pogreb i smrt iz južne i severne Dobruđe, videćemo da između njih postoji velika sličnost. Bez sumnje najbogatije po muzičkom sadržaju je sviranje iz sela Lipnice - tipična instrumentalna improvizacija majstora svirača koja uzbuđuje svojim dugim ornamentima. Oni liče na "tužne" melizme oslovljavanja kada se nariče, ali su ovde naglašeniji, obogaćeniji, instrumentalizovani. Ova melodija je tipično instrumentalna. Čak i da ima svoj prvoobraz u melodiji naričanja ili pesme, ona je do te mere "preuzeta" improvizacionim ukrasima svirača da se pretvorila u beskonačni niz ornamenta - jauka, kađenci, koje oblikuju pojedine melodijske retke.

Mesni muzički stil sviranja uz pogreb i smrt voma je karakterističan i određen. Sviranje uz smrt ne može se pobrkati sa drugom instrumentalnom melodijom, kao što se i naričanje ne može pomešati sa pesmama lazarica ili sa pesmama uz kolo. U ovoj melodiji nazire se veza sa instrumentalnom muzikom istočne Bugarske. Pre tridesetak godina zapisali smo izvođenja starijih svirača, kavaldžija iz sela Alfatar, tada čuvenog središta kavaldžija. U njihovim starim dobruđžanskim laganim melodijama ima iste bogate ornamentike, tipičnih bogatih ornamentalnih figuracija, koje su karakteristične i za sviranje uz pogreb i smrt. Ovo je stil sa kojim mesni svirači kao da su rođeni, stil koji nažalost danas nema svojih sledbenika.

U selu Trajkovu u okolini Mihajlovgrada uz pogreb i danas upotrebljavaju klepalo. Kad povorka krene, jedan čovjek drži klepalo, drugi bije po njemu u određenom ritmu sa dve "čukanke". Ljudi kažu da se tamo klepalo uz pogreb koristi još od duboke prošlosti. Ne povezuju ga sa crkvom, mada su ga preuzeli od crkve. Kažu da je sa klepalom "vclika sahrana", bez klepala - "mala sahrana". U drugim obližnjim selima ovakav običaj nije poznat.

Osim navedenih narodnih pesama od kojih se vidi da su u prošlosti u mnogim mestima svirali narodni svirači, raspoložemo i sigurnim svedočanstvima da je takva praksa sviranja uz pogreb postojala. U selu Kremen Vidinskog rajona pamti se tradicija kada umre gajdaš da mu drugi gajdaš svira dok se kreće pogrebna povorka i na groblju. Takav slučaj zabilježen je 1977. godine u selu Vrabešnica. Verovatno tradicija da se svira uz pogreb i smrt na narodnim instrumentima transformacija je starije tradicije kad se u ovim slučajevima sviralo samo mladim ljudima. Ova se tradicija zaboravila i promenila kao i mnoge druge tradicije bugarskog stanovništva severozapadne Bugarske.

1. a/ $\text{♩} = 104$ *Rubato*

The musical score consists of nine staves of music, all in a single melodic line. The notation includes various rhythmic values such as eighth and sixteenth notes, often beamed together. There are several measures with slurs and ties, indicating phrasing. The key signature has one sharp (F#), and the time signature is not explicitly shown but appears to be 4/4 based on the note values. The tempo is marked as $\text{♩} = 104$ and the performance style is *Rubato*.

The image displays a page of musical notation for an instrumental piece. It consists of eight staves of music, each beginning with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The notation includes various rhythmic values such as eighth and sixteenth notes, often grouped with beams. There are several instances of slurs and phrasing marks. Dynamic markings, specifically 'p' (piano) and 'f' (forte), are present throughout the score. Some measures contain first and second endings, indicated by the numbers '1' and '2' above the notes. The overall style is characteristic of 20th-century instrumental music.

2. ♩ = 100 ≈ 108 *Rubato*

96

1.

2.

3

Fine

D. S.

3. ♩ = 60 *Rubato*

The musical score is presented in a single system with eight staves. It begins with a tempo marking of ♩ = 60 and the instruction *Rubato*. The music is written in a single melodic line across the staves, characterized by frequent slurs, ornaments, and a generally flowing, expressive quality. The notation includes various rhythmic values and phrasing marks, typical of a Romantic or late Classical style.

4. $\text{♩} = 55$ *Ritardo*

The musical score is written on ten staves. It begins with a treble clef and a 4/4 time signature. The tempo is marked as $\text{♩} = 55$ and the performance instruction is *Ritardo*. The music consists of a single melodic line. The first staff contains the beginning of the piece, featuring a series of eighth notes and quarter notes. The second staff continues the melodic line with some slurs. The third staff has two downward-pointing arrows above it, indicating accents. The fourth staff shows a continuation of the melodic line with some slurs. The fifth staff has a slur under the first few notes. The sixth staff continues the melodic line. The seventh staff has a slur under the first few notes. The eighth staff continues the melodic line. The ninth staff has a slur under the first few notes. The tenth staff concludes the piece with a final melodic phrase.

The image displays ten staves of musical notation, likely for a single melodic instrument. The notation is written in a standard staff with a treble clef. The music consists of a series of notes, many of which are beamed together in groups, suggesting a fast or rhythmic passage. There are several long horizontal lines above the staves, indicating phrasing or breath marks. The notes are primarily eighth and sixteenth notes, with some quarter notes and rests. The overall appearance is that of a technical or virtuosic piece of music.

The image displays ten staves of musical notation, likely for a single melodic instrument. The notation is written in a single system, with each staff containing a line of music. The music is characterized by a series of eighth and sixteenth notes, often grouped together and connected by long, sweeping slurs. The phrasing is continuous across the staves, with some measures containing rests or specific articulation marks. The overall style is that of a contemporary instrumental composition, possibly for a flute or violin. The notation is clear and legible, with standard musical symbols such as clefs, notes, stems, and slurs.